

**ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИДА ИННОВАЦИОН
ЖАРАЁНЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ**

Бобобеков Эргаш Абдумаликович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил
тадқиқотчиси*

***Аннотация.** Мамлакатимизда иқтисодий, молиявий ва маркетинг тизимдаги бошқарув муносабатларининг такомиллашгаётганлиги ўз навбатида миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, аҳолининг истеъмол маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини тўлақонли қондириш, саноат корхоналарида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишда муҳим омиллардан бири бўлмоқда. Шунинг учун саноат корхоналарини бошқаришни тўғри шакллантиришга жиддий эътибор қаратилмоқда. Бу ерда энг муҳим омиллардан бири корхоналарда хусусий мулкчилик билан боғлиқ масалаларни тўғри ҳал этиш, илгор давлатлар тажрибасида ўзини оқлаган замонавий бошқарув усулларини амалиётга қўллаш орқали мамлакатимизда маҳаллий истеъмол бозорларини сифатли товарлар билан тўлдириш ҳисобланади.*

***Калим сўзлар:** инновация, инвестиция, рақамли иқтисодиёт, ишлаб чиқариш жараёни, молиялаштириш, саноат корхоналари, экспорт, импорт, бозор иқтисодиёти, хусусий мулк, капитал.*

Иқтисодий тараққиёт йўлидан илдам қадамлар билан бораётган мамлакатимиз мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб мулкчилик масаласига, жумладан, хусусий мулкни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилди. Бозор иқтисодиёти шундай тизимики, унинг бир нечта ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Булар хўжалик фаолиятининг эркинлиги, иқтисодий муносабатларнинг талаб ва таклиф асосида қурилганлиги, маҳсулот ва хизматлар баҳоларининг эркин шаклланиши, рақобат муҳитининг

мавжудлиги ва ниҳоят энг муҳими, турли мулк шаклларининг мавжудлиги ҳамда хусусий мулкнинг устувор аҳамиятга эга эканлиги билан белгиланади. Шундай экан, хусусий мулкка қаратилаётган юқори эътибор табиийдир.

Хусусий мулк нафақат эгалик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф этиш ҳуқуқларининг бирлиги, балки эркин бозорни шакллантиришга имкон берувчи иқтисодий-сиёсий шароитлар яратилиши ҳамдир. Хусусий мулкнинг иқтисодий тараққиётга олиб борувчи барқарор тизимга замин яратувчилик жиҳатларининг бир нечта асослари борлигини алоҳида таъкидлаш жоиз.

Биринчидан, хусусий мулк ҳуқуқи мулкдорни мулкни оқилона бошқаришга рағбатлантиради ва мулкдорлик ҳисси кишини виждонан меҳнат қилишга етаклайди.

Иккинчидан, хусусий мулк ҳуқуқи инсонларни ўз иқтисодий аҳволини яхшилашга, мулкдан самарали фойдаланишга ундайди. Натижа фойдали бўлгач, мулкдор ўз малакасини оширишга, янада кўпроқ ва яхшироқ ишлашга ҳаракат қилади.

Учинчидан, мулкдор ўз манфаатларини кўзласа-да, у атрофдагиларга ҳам наф келтирувчи фаолият кўрсатади.

Тўртинчидан, мулкдор ўз мулкини нафақат бугунги кун даромади учун, балки келгуси авлоди учун жамғарма тарзида сақлашга эътиборини қаратади.

Хусусий мулк шаклининг ушбу ўзига хос афзалликлари дунё тажрибасидан маълум бўлганидек, кичик-кичик корхоналарнинг кейинчалик йирик ва машҳур трансмиллий корхона ларга айланишига ва умуман, мамлакат иқтисодиётининг жадал ривожланишига шароит яратган. Шу боисдан ҳам ривожланган мамлакатларда бўлгани каби бозор иқтисодиётига ўтиш даврини бошидан кечираётган мамлакатларда ҳам мулкчиликнинг мазкур шаклини ривожлантиришга муҳим эътибор қаратилмоқда. Натижада “Ўзкимёсаноат” АЖда ҳозирда 250 дан ортиқ турли мулк шакли кўринишига эга корхоналар фаолият юритмоқда.

«Ўзкимёсаноат» АЖ тармоғидаги корхоналарни модернизациялаш,

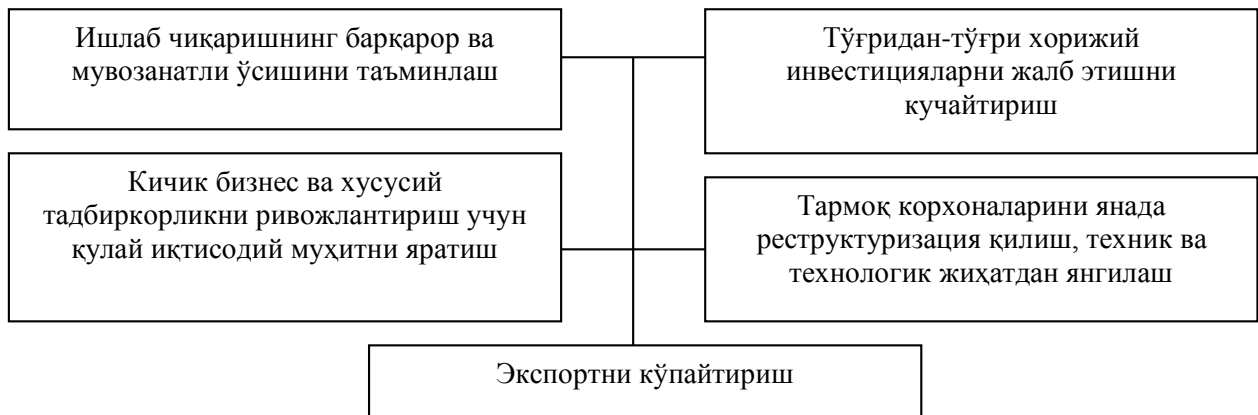
ишлаб чиқариш қувватларини янгилаш каби долзарб вазифалар, глобал иқтисодий инқироз даврида миллий корхоналар рақобатбардошлигини таъминлашнинг муҳим шарти сифатида юзага чиқмоқда.

«Ўзкимёсаноат» АЖ таркибидаги чет эл инвестициялари иштирокида ташкил этилган тикувчилик, трикотаж, тўқимачилик тармоқларида фаолият юритаётган корхоналарни модернизация қилишда уларнинг ишлаб чиқариш, молиявий, ижтимоий ресурслар ва инвестицион салоҳият кўрсаткичларига эътиборни қаратиш лозим.

Тармоқнинг кўплаб корхоналарида маркетинг ва экспорт бўлими ишлари электрон почта ва Интернет тармоғи бўйича олиб борилиб, бу келиб тушаётган ахборот, харидорларнинг таклифларига оператив тарзда ишлов бериш ҳамда халқаро бозорларда тўқимачилик маҳсулотларини сотиш учун тижорат таклифларини узатиш, шунингдек, тўқимачилик маҳсулотлари бозори ҳолати тўғрисидаги ахборотни олиш ва ташқи бозорда рўй бераётган ўзгаришларга нисбатан тезлик билан мослашиш имконини беради.

«Ўзкимёсаноат» АЖ томонидан корхоналарга чет элларда савдо уйлари очиш ва рўйхатдан ўтказишда услубий ёрдам кўрсатилмоқда, улар фаолиятлари бўйича мониторинг олиб борилмоқда. Бунинг учун контрактлар, товарларни муддатлари ва номенклатураси бўйича жўнатилиши, валюта тушумларининг келиб тушиши, валюта тушуми бир қисмининг мажбурий сотилиши тўлиқ таҳлил қилинмоқда.

Умуман олганда, «Ўзкимёсаноат» АЖда модернизациялаш жараёнлари мулкий бошқарув тизимининг самарадорлигига ҳам таъсир кўрсатиб, унинг восита ва дастакларининг ҳам таъсирчанлигини ошириб бормоқда. Айни пайтда, компаниянинг мулкий бошқаруви ўз олдида тармоқни янада ривожлантиришнинг бир қатор устувор йўналишларини белгилаб олган (1-расм).

1-расм. “Ўзкимёсаноат” АЖ ривожланишининг асосий устувор йўналишлари.

“Ўзкимёсаноат” АЖда бошқарув самарадорлигини ошириш юзасидан мунтазам равишда маъмурий ислохотлар олиб борилмоқда. Булардан асосийси – давлат бошқарув органларининг иқтисодий субъектлар хўжалик фаолиятига аралашувини қисқартириш ҳисобланади.

Акционерлик жамиятларини бошқаришда акционерлар ролини кучайтириш бўйича ҳукумат қарорларини бажариш борасида Компания ўз устав фондига берилган акцияларнинг давлат пакетлари ва корхоналар улушлари воситасида корхоналарни бошқаришда бевосита иштирок этмоқда.

Компания вакиллари Кузатувчи кенгашларнинг аъзолари ҳисобланиб, барча зарур ташкилий ва ишлаб чиқариш масалалари кенгаш ёки акционерлар (таъсисчилар)нинг умумий йиғилишига киритиш йўли билан, шунингдек, тасдиқланган устав ва ички мулкӣ ҳужжатлар асосида ҳал этилади.

Буларнинг барчаси “Ўзкимёсаноат” АЖда модернизациялаш жараёнларини самарали ташкил этишда мулкӣ бошқарув механизмларидан фойдаланиш даражаси тобора такомиллашиб бораётганлигини кўрсатади.

Мамлакатимизда саноат тармоғининг устувор йўналишлари сифатида эътироф этилаётган тўқимачилик, кимё, қурилиш материаллари, чарм, фармацевтика, электр техникаси каби тармоқларни “драйвер” соҳаларга айлантириш учун 3 млрд. АҚШ долларлик молиявий ресурслар ажратилиши

таъкидлаб ўтилди. Шу билан бирга саноатни хомашё билан таъминлаш учун геология-қидирув ишлари учун ажратилаётган маблағларни 3 баробарга оширган ҳолда 600 тадан ортиқ янги конлар аниқланди. Натижада 2017-2021 йилларда саноат корхоналари сони 2 баробар кўпайиб, 100 мингтага етди, ишлаб чиқариш ҳажми эса 1,4 бараварга кўпайди¹. Кимё саноатида ишлаб чиқариш ҳажми охириги уч йилда 1,5 бараварга, экспорт эса 2 бараварга ошди. Бироқ, айрим ҳудудларда ҳамон саноат корхоналарини ривожлантириш билан боғлиқ муаммолар мавжуд. Шунинг учун Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 декабрдаги ўз Мурожаатномасида саноатни ривожлантириш, соҳага инвестициялар жалб қилишни янги босқичга олиб чиқиш бўйича катта режаларни белгилаб берди. Шу боис мамлакатимизда саноат корхоналарини ривожлантиришда иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни изчил таъминлаш, барқарор иқтисодий ўсиш локомотивлари бўлишга қодир юқори технологияли саноат тармоқларини янада ривожлантириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларининг энергия сарфи, моддий ва меҳнат харажатларини камайтириш бўйича мавжуд захиралардан янада тўлиқ фойдаланиш, шунингдек, жаҳон бозорида талаб барқарор бўлган рақобатбардош тайёр товарлар, ярим тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтиришга жиддий эътибор қаратиш зарур. Бугунги кунда саноат корхоналари бошқарув тизимидаги мавжуд муаммолар, уларни ҳал этиш билан боғлиқ механизмлар корхоналар иқтисодий муваффақиятини таъминловчи асосий омиллардан бирига айланди. Хусусан, иқтисодий ислохотлар шароитида саноат корхоналарини тизимли бошқаришнинг қуйидаги асосий функцияларини ажратиб кўрсатиш мумкин: - меҳнат ва меҳнатни ташкил қилиш ва ходимлар салоҳиятини баҳолаш муаммоларини таҳлил қилиш; - малакали кадрларни танлаш ва ишга ёллаш, уларга меҳнатига муносиб иш ҳақи бериш; - меҳнат жараёнларини ташкил этиш ва бошқариш жараёнларини ташкил этиш; - топшириқлар бажарилишини

¹ <https://uza.uz/uz/posts/oxirgi-besh-yilda-sanoat-korxonalari-soni-2-barobar-kopayib-100-mingtaga-etdi-ishlabchigarish-hazhmi-14-baravarga-kopaydi> 443680
www.tadqiqotlar.uz

баҳолаш ҳамда ходимларни меҳнатига яраша моддий рағбатлантириш.

Бошқарувда яна бир муҳим омил бу – ходимларни малакаси, тажрибаси, лаёқатига қараб хизмат мартабасини режалаштириш, уларни малакасини ошириш имкониятини таъминлаш ҳисобланади. Шу билан бирга йилдан йилга импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш мақсадида ишлаб чиқариш қувватларини янгилашга ҳаракат қилинмоқда. Сўнгги йилларда истеъмолчиларнинг маҳсулот хилма-хиллигига бўлган эҳтиёжини ҳисобга олиб, саноати корхоналари томонидан маҳаллий ва хорижий бозорлар учун харидоргир бўлган товарларни ишлаб чиқариш йўлга қўйилмоқда. Бироқ, саноат корхоналари тармоқларида барча ишлар режада кўрсатилганидек амалга ошмаётганлигини, қабул қилинган дастурлар маромида кетмаётганлигини кўришимиз мумкин. Чунки, бозор иқтисодиёти натижадорликни, эркинлик ва рақобатни тақазо этади.

Саноат корхоналарини тизимли бошқариш ва маҳсулот ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш учун менежментда қуйидаги ресурсларни самарали бошқаришга эътибор бериш мақсадга мувофиқ ҳисобланади: - моддий ресурслар; - меҳнат ресурслари; - молиявий ресурслар; - энергетик ресурслар; - ахборот ресурслари. Мана шу ресурслардан оқилона фойдаланиб, уларни самарали бошқариш орқалигина ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга эришиш мумкин. Шу билан бирга, саноат корхоналарнинг юқори самара билан фаолият кўрсатиши, муваффақиятли рақобат қила олиши корхонада бошқарув тамойилларини тўғри бошқарилиши билан бевосита боғлиқдир. Чунки, бошқарув соҳасида халқаро стандарт меъёрларини талаб даражасида биладиган малакали мутахассисларнинг етишмаслиги бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Шу мақсаддан келиб чиқиб, бугунги кунда корхоналарда замонавий менежмент ва маркетинг усулларини амалда қўллай оладиган ёш мутахассис кадрларга талаб ортиб бормоқда.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, саноат корхоналари самарадорлигини оширишда корхоналар бошқаруви бўйича қуйидаги масалаларни устувор

йўналш сифатида илмий тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: - ишлаб чиқариш корхонаси ривожланишининг илмий асослари ва қонуниятларини таҳлил қилиш; - ходимларни ўқитиш ва уларнинг малакасини ошириш бўйича қилинган харажатларнинг корхона даромадига таъсирини ўрганиш; - ишлаб чиқариш корхонасида бошқарув тизими элементларини ички ва ташқи муҳитга таъсирини таҳлил этиш; - ишлаб чиқариш корхонасида бошқарув тизимининг самарадорлигини баҳолаш.

Шундай қилиб, бошқариш жараёни самарадорлигини тўғри баҳолаш ҳамда ишлаб чиқариш корхонаси бошқарув фаолиятини бир қатор самарадорлик – умумий комплекс, маҳаллий, умумлаштирувчи, сифат каби мезонларга мувофиқ таснифлаб, корхонанинг техник-иқтисодий, молиявий жиҳатдан ривожланиши ва барқарорлигига эришиш учун энг самарали, энг яхши бошқариш усулларини аниқлаш бошқарув самарадорлигини ошириш йўллари белгилаб беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Алексеев А.А. Инновационный менеджмент: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры -М. : Издательство Юрайт, 2015. -247 с.
2. Бек Н.Н., Гаджаева Л.Р. Открытые инновационные бизнес-модели и стратегии: особенности, проблемы, перспективы развития // Вестник Московского университета. Серия 6. №1, 2018. – с. 140 – 159.
3. Бурханов А.У. Корхоналар молиявий барқарорлиги: назария ва амалиёт. Монография. -Тошкент: Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи, 2019. -160 б.
4. Джалалова И.А., Турсунов Р.Т. Бизнесни баҳолаш. – Т.: ТДИУ, 2011. - 216 б.
5. Еленева, Ю.Я. Оценка компаний методом мультипликаторов: зарубежный опыт и практика. / Ю.Я. Еленева, И.А. Непринцев. // Журнал «Аудит и финансовый анализ». – 2010. – №2. – 4 с.

6. Xolmamatov, F. (2024). Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda bank zaxiralaridan kompleks foydalanish zarurati va amaliyoti. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 1(8). Retrieved from <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/952>

7. Мирбабаев Ф.А. Корхоналар бошқарув тизимини шакллантириш хусусиятлари ва бошқарувнинг бозор шароитидаги муаммолари.// “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2015 йил. 12 б.

8. Xolmamatov, F. (2024). Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda bank zaxiralaridan kompleks foydalanish zarurati va amaliyoti. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 1 (8).

9. Авулчаева Ф.Ж. Кимё саноати корхоналарининг бошқарув тизимини такомиллаштириш. // “Янги Ўзбекистоннинг иқтисодий тараққиётида тармоқ ва ҳудудларни жадал ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги республика илмий - амалий конференция. 6 феврал 2023 йил. 108-111 бетлар